

УДК 342.7 (477)
DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-242-246

**Юрій
КИРИЧЕНКО**[©]
доктор юридичних
наук, доцент

**Ганна
ДАВЛЕТОВА**[©]
асистент

*(Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Досліджено практику конституційного регулювання обов'язків людини і громадянина в державах континентальної Європи. Визначено обсяг конституційного закріплення обов'язків людини і громадянина в європейських державах. Зазначено, що держава формулює свої вимоги до людини в системі обов'язків, встановлюючи міру юридичної відповідальності за їх невиконання. І тому Конституція України поряд із цілим комплексом прав і свобод передбачає ряд важливих обов'язків, які є складовим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина.

Зроблено висновок, що положення норм Конституції України, в яких закріплено основні обов'язки людини і громадянина, в основному змістовно кореспондуються і корелюються з міжнародно-правовими актами. Але, незважаючи на це, зазначені норми потребують вдосконалення та з урахуванням зарубіжного досвіду приведення їх до кращих зразків європейського конституціоналізму.

***Ключові слова:** конституція, обов'язки, конституційні обов'язки людини і громадянина, конституційне регулювання обов'язків.*

Постановка проблеми. Конституційно-правовий інститут обов'язків людини і громадянина в більшості європейських держав почав юридично формуватися лише після Другої світової війни у зв'язку з прийняттям найважливіших міжнародно-правових актів. Питання щодо обов'язків людини було науково висвітлено у міжнародних документах з прав людини, зокрема, у Загальній декларації прав людини (1948 р.), у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), а також у Декларації обов'язків та відповідальності людини (1998 р.).

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Науково-теоретичним підґрунтям для дослідження зазначеної теми стали конституційне законодавство держав континентальної Європи, а також наукові праці вчених з обраної проблематики.

Варто наголосити, що питання конституційно-правового регулювання обов'язків знайшли своє відображення в наукових працях О. Білоскурської, М. Вітрука, Л. Воеводіна, А. Колодія, Л. Летнянчина, А. Олійника, В. Погорілка, О. Пушкіної, П. Рабіновича, О. Тодики, Ю. Тодики, В. Федоренка, О. Фрицького, М. Хавронюка, Н. Шукліної та інших учених, які, як правило, розглядали загальні питання конституційних обов'язків людини і громадянина.

© Ю. Кириченко, 2021
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-1212-1622>
kirichenko_yuriy84@ukr.net

© Г. Давлетова, 2021
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-1956-9868>
davannazp@gmail.com

Водночас, віддаючи належне значній кількості науковим працям, присвячених різним аспектам конституційного регулювання обов'язків людини і громадянина, деякі питання окресленої проблематики потребують подальшого вивчення.

Метою статті є аналіз положень норм конституцій держав континентальної Європи, в яких закріплені обов'язки людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Загально визнано, що жити в суспільстві та бути вільним від нього неможливо, тому що суспільство і держава, підтримуючи кожен окрему людину в її прагненні найповніше користуватися своїми правами і свободами, водночас зобов'язує її стримуватися у правомірних інтересах інших людей, суспільства і держави. Тобто держава формулює свої вимоги до людини в системі обов'язків, встановлюючи міри юридичної відповідальності за їх невиконання.

Конституція України поряд із цілим комплексом прав і свобод передбачила ряд важливих обов'язків, які є складовим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина. На думку А. Колодія і А. Олійника, здійснення прав і свобод можливе тільки за наявності виконання обов'язків суб'єктом цього права чи свободи, а також іншими суб'єктами [1, с. 209].

Якщо говорити про категорію обов'язку, то необхідно звернути увагу на те, що обов'язки є одним із чинників забезпечення та непорушення прав і свобод людини і громадянина, а також вагомим елементом механізму стабільності в суспільстві. При цьому, як писав К. Маркс, що в людському суспільстві «немає прав без обов'язків, як і немає обов'язків без прав» [2, с. 446].

Варто наголосити, що в юридичній науці існують різні точки зору щодо розуміння поняття «обов'язок». Так за ствердженням Л. Глухарєвої, обов'язок – це органічна частина субстанціонально-змістовної природи правової свободи, вираженої як «право». «Право» розуміється як обов'язок та існує з ним у нерозривній єдності [3, с. 230], а на думку Л. Летнянчина, обов'язки необхідно розглядати як основний конституційно-правовий інститут у межах генерального інституту основ правового статусу людини і громадянина. При цьому вчений вважає, що для вирішення обов'язків у самостійний конституційно-правовий інститут вагомим аргументом має стати те, що вони складають собою певну систему, сукупність норм конституційного права [4, с. 46–47]. Але, на наш погляд, конституційні обов'язки людини і громадянина – це міра суспільно необхідної правомірної поведінки особи, що закріплена в нормах Конституції та законах держави, яка наявна винятково у конституційно-правових відносинах і передусім виражає її обов'язки перед державою та суспільством.

Обов'язок – це зворотня сторона права, тобто односторонніх, незалежних, відокремлених одне від одного прав та обов'язків не існує, тому що у відокремленому вигляді вони взагалі б не мали змісту. Права та обов'язки об'єктивно взаємопов'язані між собою через їх взаємозумовленість та рівність. Таким чином, цей висновок дає можливість розглядати конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина як цілісне явище, що володіє специфічними ознаками та властивостями системи. Тобто конституційні обов'язки виконують у правовій системі держави важливі та багатоцільові функції, а також соціальні ролі [5, с. 231].

Варто зазначити, що більшість учених розглядають не тільки права в єдності з обов'язками, а й обов'язки – у тісному взаємозв'язку з правами. Хоча права і обов'язки є відносно самостійними категоріями, але, незважаючи на це, неможливо в повному обсязі розкрити їх сутність окремо один від одного, оскільки це діалектично взаємопов'язані поняття, які відображають взаємозв'язок між людьми та людьми і державою. І тому варто погодитись зі О. Скакун, яка вважає, що обов'язок – це парна категорія з правом, тому що обов'язок є способом забезпечення прав [6, с. 238], а В. Басик зауважує, що принцип взаємозв'язку й єдності прав та обов'язків застосовується в розумінні правового статусу людини і громадянина та знайшов своє закріплення, зокрема в Загальній декларації прав людини [7, с. 11].

Проблема співвідношення та єдності конституційних прав і конституційних обов'язків має не тільки науково-теоретичне, а й практичне значення. Так, у п. 1 ст. 12 Конституції Португалії закріплено принцип єдності прав і обов'язків, згідно з яким «Усі громадяни користуються правами й несуть обов'язки, які закріплені за ними Конституцією» [8, с. 523]. Від правильності тлумачення й розуміння цього співвідношення залежить правомірна поведінка людини в суспільстві, дотримання нею законів, повне й правильне використання своїх прав і свобод та водночас неухильне,

сумлінне виконання своїх обов'язків перед іншими людьми, суспільством і державою.

У умовах застосування західної концепції прав людини більшість європейських держав у нормах своїх конституцій обмежились встановленням мінімуму конституційних обов'язків, що свідчить про те, що основною метою прийняття конституції є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід був застосований й законодавцями пострадянських та постсоціалістичних держав. Зокрема, у Конституції України 1996 р. відбулося скорочення переліку конституційних обов'язків людини і громадянина і складає 14 основних обов'язків людини і громадянина. Водночас зауважимо, що за цим показником Україна випереджає всі європейські держави, правова система яких належить до романо-германської правової системи. У той же час 10 обов'язків людини і громадянина закріплено у конституціях Азербайджану та Білорусії; 9 – у конституціях Болгарії, Польщі, Чорногорії; 8 – у конституціях Вірменії, Естонії, Іспанії, Литви, Молдови, Хорватії; 7 – у конституціях Грузії, Італії, Македонії; 6 – у конституціях Португалії, Румунії; 5 – у конституціях Словаччини, Туреччини, Угорщини; 4 – у конституціях Сербії, Словенії, Фінляндії, Швейцарії; 3 – у конституції Ліхтенштейну; 2 – у конституціях Андорри, Бельгії, Греції, Нідерландів, Німеччини, Сан-Марино; по-одному – в Австрії, Албанії, Данії, Латвії, Люксембурга, Норвегії, Франції, Чехії, Швеції. І тільки Боснія і Герцеговина та Монако не закріпили у своїх основних законах жодного обов'язку людини і громадянина.

Обсяг конституційного закріплення обов'язків людини і громадянина у різних європейських державах мають як загальні риси, так і свої особливості. Це зумовлено насамперед національними традиціями у розвитку конституційно-правової теорії та практики. А особливістю конституційного закріплення обов'язків є те, що вони не систематизовані, а, як правило, розташовані в різних розділах конституції і тому не складають єдиного блоку.

Ретельний аналіз змісту положень конституцій європейських держав свідчить про те, що в них передбачені такі основні загальні обов'язки: 1) обов'язок одержати початкову, а в деяких країнах – і середню освіту; 2) обов'язок захищати державу; 3) обов'язок проходити військову службу; 4) обов'язок батьків утримувати своїх дітей до їх повноліття; 5) обов'язок не заподіювати шкоду природі, а також обов'язок сплачувати податки і збори; 6) обов'язок кожного неухильно дотримуватися конституції та законів держави. Водночас у деяких конституціях європейських держав передбачені й інші обов'язки людини і громадянина. Так, у конституціях Азербайджану, Білорусії, Болгарії, Вірменії, Грузії, Естонії, Литви, Молдови, Польщі, Румунії, Чорногорії передбачений обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. У той же час у конституціях Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Естонії, Литви, Македонії, Молдови, Хорватії, Чорногорії разом з обов'язком батьків утримувати дітей до їх повноліття знайшло своє відображення і обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Також необхідно звернути увагу на те, що в текстах деяких конституцій європейських держав зустрічаються обов'язки, які відсутні в інших конституціях. Так, у ст. 82 Конституції Республіки Польща закріплено, що «обов'язком польського громадянина є відданість Республіці Польща, а також турбота про загальне благо» [9], а в ч. 4 ст. 113 Конституції Португалії зазначено, що «громадяни зобов'язані співпрацювати з адміністрацією, яка займається виборами...» [10].

Порівняльно-правове дослідження текстів європейських конституцій свідчить про те, що в них з'явився не лише сам термін «обов'язки громадян», але й спеціальні розділи і глави, у назві яких знайшли своє відображення не тільки права і свободи, але й обов'язки людини і громадянина. Так, у Конституції Італії – це частина 1 «Права та обов'язки громадян», у Конституції Португалії – частина I «Основні права та обов'язки», до якої входить розділ III «Соціально-економічні права та обов'язки в галузі культури», а в Конституції Іспанії – частина 2 глави 2 розділу 1 «Про права та обов'язки громадян». На наш погляд, це позитивний момент, що орієнтує особу не тільки на використання належних їй прав, а й на виконання покладених на неї обов'язків.

Висновки. Отже, закріплюючи на конституційному рівні обов'язки людини і громадянина, держава сприяє налагодженню найважливіших зв'язків між публічно-владними суб'єктами та суспільством, пошуку та узаконенню ефективних шляхів досягнення особистих і громадських інтересів. При цьому конституційні обов'язки повинні бути забезпечені відповідними переконаннями, вихованням і примусом у тій

мірі, в якій це передбачено відповідними міжнародними документами з прав людини та відповідають умовам країни.

З огляду на викладене, можна відзначити, що положення норм Конституції України, в яких закріплено основні обов'язки людини і громадянина, в основному змістовно кореспондуються і корелюються з міжнародно-правовими актами у сфері прав людини. Але, незважаючи на це, зазначені норми потребують вдосконалення та з урахуванням зарубіжного досвіду приведення їх до кращих зразків європейського конституціоналізму.

Список використаних джерел

1. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
2. Маркс К. Сочинения. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1955. Т. 12. 720 с.
3. Глухарева Л. И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). Москва : Юристъ, 2003. 304 с.
4. Летнянчин Л. И. Основні обов'язки людини і громадянина як самостійний конституційно-правовий інститут. *Проблеми законності*. Харків, 2000. Вип. 44. 242 с.
5. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України: підруч. ; за заг. ред. В.М. Кириченка. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 304 с.
6. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. Харьков : Эспада, 2007. 840 с.
7. Басик В. П. Эволюция понятия «правовой статус человека и гражданина» в российской правовой науке. *Право и политика*. 2003. №5. С. 10–15
8. Конституции государств Европейского Союза ; под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва : Издательская группа ИНФРА-М-NORMA, 1997. 816 с.
9. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. URL : <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
10. Конституция Португальской Республики от 2 апреля 1976 г. URL : <http://worldconstitutions.ru/archives>.

Надійшла до редакції 13.12.2021

References

1. Kolodiy, A. M., Oliynyk, A. Yu. (2004) Prava lyudyny i hromadyanyna v Ukraini [Rights of the man and the citizen in Ukraine] : navch. posib. Kyiv : Yurinkom Inter., 336 p.
2. Marks, K. (1955) Sochineniya [Essays]. 2-ye izd. Moscow : Politizdat, Vol. 12. 720 p.
3. Glukhareva, L. I. (2003) Prava cheloveka v sovremennom myre (sotsyal'no-fylosofskiye osnovy y hosudarstvenno-pravovoe rehulyrovanye) [Human rights in the modern world (socio-philosophical foundations and state and legal regulation)]. Moscow : Yurist", 304 p.
4. Letnyanchyn, L. I. (2000) Osnovni obov'yazky lyudyny i hromadyanyna yak samostiynny konstitutsiyno-pravovyy instytut [The main duties of the man and the citizen as an independent constitutional and legal institution]. *Problemy zakonnosti*. Kharkiv, Issue 44. 242 p.
5. Kyrychenko, V. M., Kyrychenko, Yu. V., Sokolenko Yu. M. (2019) Polityko-pravova systema Ukrainy [The main responsibilities of man and citizen as an independent constitutional and legal institution] : pidruch. ; za zah. red. V.M. Kyrychenka. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 304 p.
6. Skakun, O. F. (2007) Teoriya gosudarstva i prava (entsyklopedicheskiy kurs) [Theory of State and Law (encyclopedic course)] : ucheb. Kharkiv : Éspada, 840 p.
7. Basyk, V. P. (2003) Évolyuetsyaya ponyatiya «pravovoy status cheloveka i grazhdanina» v rossiyskoy pravovoy nauke [The evolution of the concept of «legal status of man and citizen» in Russian legal science]. *Pravo i politika*. №5, pp. 10–15
8. Konstitutsyi gosudarstv Yevropeyskogo Soyuza [Constitutions of the states of the European Union] ; pod obshch. red. L. A. Okun'kova. Moscow : Izdatel'skaya grupha INFRA-M-NORMA, 1997. 816 p.
9. Konstitutsyya Respubliki Pol'sha ot 2 aprelya 1997 g. [Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997]. URL : <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
10. Konstitutsyya Portugal'skoy Respubliki ot 2 aprelya 1976 g. [Constitution of the Portuguese Republic of April 2, 1976]. URL : <http://worldconstitutions.ru/archives>.

ABSTRACT

Yuriy Kyrychenko, Anna Davletova. Application of foreign experience of constitutional regulation of duties of the man and the citizen in Ukraine. The article examines the practice of constitutional regulation of human and civil responsibilities in continental Europe. The scope of constitutional consolidation of human and civil responsibilities in European countries has been determined.

It has been noted that the state formulates its requirements to the person in the system of responsibilities, establishing measures of legal responsibility for non-compliance. That is why the

Constitution of Ukraine, along with a whole set of rights and freedoms, provides for a number of important responsibilities that are an integral part of the constitutional and legal status of man and citizen.

It has been found that most scholars consider not only rights in conjunction with responsibilities, but also responsibilities in close connection with rights. Although rights and responsibilities are relatively independent categories, it is nevertheless impossible to fully disclose their essence separately from each other, as they are dialectically interrelated concepts that reflect the relationship between people and the state.

It is stated that in the context of the liberal (Western) concept of human rights, most democracies in their constitutions have limited themselves to establishing a minimum of constitutional obligations, which is primarily due to the fact that the main purpose of the constitution is to ensure human rights and freedoms. This approach was taken by the legislators of the post-Soviet and post-socialist states. Thus, the Constitution of Ukraine of 1996 reduced the list of constitutional duties of a person and a citizen and is 14 basic duties of a person and a citizen.

It has been emphasized that according to this indicator Ukraine is ahead of all European states, whose legal system belongs to the Romano-Germanic legal system.

It has been noted that the constitutions of European countries have the following basic general responsibilities: the obligation to receive primary and, in some countries, secondary education; the duty to protect the state; duty to perform military service; the duty of parents to maintain their children until they reach the age of majority; the obligation not to harm nature, as well as the obligation to pay taxes and fees; the duty of everyone to strictly abide by the constitution and laws of the state.

It has been noteworthy that in the texts of some constitutions of European states there are responsibilities that are not present in other constitutions.

It has been substantiated that the state promotes the establishment of the most important links between public authorities and society, the search for and legitimization of effective ways to achieve personal and public interests. At the same time, constitutional obligations must be ensured by appropriate convictions, upbringing and coercion to the extent required by international human rights instruments and in accordance with the country's conditions.

It has been concluded that the provisions of the Constitution of Ukraine, which enshrine the basic responsibilities of man and citizen, mainly correspond in substance and correlate with international legal acts. Nevertheless, these norms need to be improved and, taking into account foreign experience, brought them to the best examples of European constitutionalism.

Keywords: *constitution, duties, constitutional duties of a person and a citizen, constitutional regulation of duties.*

UDC 349.2(477):061

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-246-250

Olena KYSELOVA®
Doctor of Law, Associate Professor
(Sumy State University,
Sumy, Ukraine)

MEDIATION IN LABOR DISPUTES

Олена Кисельова. МЕДІАЦІЯ В ТРУДОВИХ СПОРАХ. У статті аналізується суть процедури медіації та застосування її до трудових спорів, розкриваються переваги даного способу врегулювання конфліктів у трудовій сфері, а також визначаються деякі проблеми її впровадження. У роботі виділяються основні позитивні риси медіації, що полягають у конфіденційності, добровільності, коротких термінах прийняття рішення по спору, а також можливості прийти до загального рішення, що влаштовує обидві сторони. Вказується, що силами та засобами трудового права та законодавства на сьогоднішній день нічого не зроблено для реалізації Закону «Про медіацію» та сприяння поширенню цієї процедури у сфері праці. Більше того, Закон «Про медіацію» не має на меті врахування специфіки всіх можливих конфліктів (сімейних, трудових, житлових та ін.), це все ж таки завдання галузевого законодавства. Порушується питання про різницю між вирішенням спору в комісії з трудових спорів та процедурою медіації. За підсумками